

**REPUBLICANISMUL:
UN MOD ALTERNATIV
DE A (RE)GÂNDI POLITICA ȘI STATUL¹**

VIORELLA MANOLACHE*

Abstract. The present study approaches the topic *Republicanism: an alternative manner to (re)think politics and state*, within the project researches already accomplished on this subject; it (re)launches several themes of debate focused either on *the platform of republicanism: declared and or implicit intentions*, or in two *complementary conceptions: civic and constitutional republicanism*. In fact, this is an investigative incursion, fundamental on the arguments for the idea that we are placed in the complementary conceptual perspectives regarding *republicanism: a constitutional one* — based on the institutional and anti-monarchic aspects — and another one, *civic*, marked by the sum of values defining in depth the republican policies.

Keywords: *Civic and Constitutional Republicanism, Equal access to citizenship, Republican Virtue and Education, Democracy and Republic.*

*Platforma republicanismului:
intenții declarate și/sau camuflate*

Acceptând ideologia republicană în ipostaza de refuz al deplasării inerente a limitelor dintre public-privat, politic-social, ca marcă a dinamicii democrației, școala republican-laică a anilor '80, miza pe întronarea „domniei” egalității încarnate în „neutralitatea” instituției statale, indiferente la diferențele sociale și denivelările politice.

În opinia lui Jacques Rancière², republica se menține drept *termen echivoc, tensionat de voința de a include politicul „excesului” politicii*, atât prin fixarea în textele/formele instituției comunitare, cât și în suprimarea/identificarea le-

*CS III dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale ale Academiei Române, București.
E-mail: viorella.manolache@ispri.ro

¹ Studiul de față a fost prezentat la Conferința anuală a Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București, 30 ianuarie 2013.

² Jacques Rancière, *Ura împotriva democrației*, Cluj, Editura Idea Design& Print, 2012.

gilor cu moravurile, în evidența potrivit căreia, *republica reprezintă regimul omogenității între instituțiile statului și moravurile societății*³.

Modelul trimite la „politeia” platon-iciană, a domniei „egalității geometrice” (armonizante) a educației care înzestrează, organic, fiecare individ (clasă, categorie) cu *virtutea* specifică locului și funcției.

Această recuperare filosofico-politică (in)duce convingerea că republica și sociologia ar reprezenta numele aceluiasi „proiect”, în intenția lor de a reface, dincolo de *skandalon*-ul democratic, racordul (între)rupt al ordinii politic-omogene cu modul de viață al „societății”. În traducere platon-iciană, societatea este o „obștime” ghidată de legile sinastrofiei, un ansamblu unitar bazat pe relații economice și de schimb, sau, în alternativa sociologiei moderne de după Revoluția Franceză, de reparare a rupturii protestant-individualiste a țesutului social.

Conferind școlii republicane o dinamică absolut sociologiza(n)tă, Jacques Rancière recupera „viziunile opuse”, traduse prin programul lui *Jules Ferry vs. proiectul lui Alfred Fouillée*, considerând miză a republicanismului fie *educația* ca variantă indisociabilă de virtuțile morale, fie modelul unei imprimări directe a elitei cu *virtuțile* care îi revin.

„Programul lui Ferry” suprapunea tocmai unitatea științei „voinței populare”, cu miza declarată a reactivării unor „leçons de choses” ca mod de acuzare a invadării republicii de către democrație și recuzare a „primarizării” învățământului secundar. În „varianta lui Alfred Fouillée”, confuzia impregnării unui mediu și a unui corp capabil să adapteze transmiterea cunoștințelor destinației lor sociale, ar ține de falsă democrație egalitaristă/individualiza(n)tă.

Republicanismul contemporan se revendică de la un atare *proiect alternativ*, atunci când reafirmă principiile dezafilierii/dezlegării amestecului condițiilor și sexelor provocate de distrugerea ordinilor/corpurilor tradiționale⁴. Pentru că, prin republică s-ar menține ideea unui sistem de instituții, legi și moravuri care suprimă excesul democratic, omogenizând statul și societatea.

Eliminând tensiunea inerentă proiectului republican, ideologia republican-contemporană a anilor ‘90, denunță tocmai modelul neorepublican al consfințirii eliminării politicului însuși.

Pe fondul reactiv și controversat al „debordărilor” crizei contemporane, ca mod de a ne plasa, filosofico-politic și istorico-economic, înăuntrul unei mișcări de *revoluție obiectivă*, nu putem eluda un posibil mod teritorializa(n)t de irigare a „aridității” resimțite dinspre teritoriul capitalismului.

În opinia lui J. Rancière, democrația ar implica dez-etatizarea politicii, negarea oricărui „titlu” extra-politic, „alogen” (în sens *politic* față de *polis*), de-legitimare a dreptului nu doar de exercitare a puterii, de participare efectivă la jocul/lupta puterii, pe fondul deturnării înspre o re-politizare și de-blocare a accesului la revoluția „obiectivă”/controlată (formalizată, disipată, tehnologizată și de-concretizată) prin slăbirea recurenței aderenței la *dinamica revoluției*; mai exact a *de-democratizării*, *anti-liberalizării*, *restrângerii* și *controlului/cenzurării accesului la revoluția comună*.

³ *Ibidem*, p. 56.

⁴ *Ibidem*, pp. 58-59.

Zeev Sternhell⁵, livrat spațiului românesc de Bogdan Ghiu⁶, într-o „schiță” polemic-controversată, nu se sfia să atenționeze asupra curentului „anti-raționalist” al modernității, cu un statut ce pleda pentru o schimbare fizionomică, drept „o altă revoluție”; formulă germinantă, de fapt, pentru instituirea unui nou ciclu, al unei „alte modernități”. O formulă ca „liberalismul blocat” ar traduce, în mare, limitările efectelor democrației, cu tot ceea ce presupune luarea în calcul a exceselor de exercitare, mizând pe circumscrierea într-o nouă form(ul)ă de liberalism. Este în joc (e)lansarea unui model germinat și orientat împotriva universalismului „Luminilor franco-kantiene”; aceasta în contextul/pe fondul întreținerii evidenței potrivit căreia, democrațiile existente pot fi (re)interpretate ca *democrații bloca(n)te*.

Pe fondul *diferențelor de școală* cu miză directă în re-discutarea „posibilităților” democrației, intervențiile nord-americane relansate de *epistocrați*⁷, nu se stidesc a decreta proiectul european drept un proiect agonizant, cu un declin economic parțial și cu o inerentă posibilitate de „re-naționalizare” a peisajului politic drept consecință directă a rotativei, mai exact a „schimbării de generații”.

Atrăgând *atenția asupra criticii democrației*, Jaques Rancière⁸ avertiza asupra capcanelor pe care le lasă la vedere efortul de recuperare al *dreptului la putere* și al *dreptului la politică* al elitelor transitorice, cu un recul resimțit în livrarea democrațiilor actuale ca „state de drept oligarhice”.

Potrivit unui gânditor al fenomenului, David Estlund⁹, „autoritatea democrației”, de tip *instrumental-procedural*, ar reclama, în fond, esența democrației drept una mecanică, de ordin „tehnic”. De aici și posibilul tratament „procedural epistemic” de ieșire din neoliberalism prin *deliberativism*, mod tehnic de poziționare prin augmentare politică, vizavi de reperele blocante ale democrației de care aminteam.

Propunând termenul de *Öffentlichkeit* ca (trans)punere a conceptului de *access egal la cetățenie* (reinterpretare a integrității și a coeziunii comunității), drept spațiu unde se exercită puterea vizibilă și se exprimă civismul agonistic și conflictual printr-o prezență simbolică și personală (mizând tocmai pe orgoliu/analogia civică), G. M. Tamás¹⁰ suprapune un atare termen „ideii republicane”. Pentru că, potrivit lui Solon, raționalitatea și agonismul discursului civic sunt cele care (pre)scriu „arta” războiului civil și/sau însămânțează germenii conflictului permanent între semenii.

⁵ Zeev Sternhell, *Les anti-Lumières. Une tradition du XVIIIe siècle à la guerre froide*, Paris, Gallimard, 2010.

⁶ Bogdan-Ghiu, *Desen, schiță, schije* (I). *Liberalismul blocat*, Atelier LiterNet, <http://atelier.liternet.ro/articol/12768/Bogdan-Ghiu/Desen-schita-schije-I-Liberalismul-blocat.html>

⁷ David Estlund, *Democratic Authority: A Philosophical Framework*, Princeton, Princeton University Press, 2009.

⁸ Jacques Rancière, *Ura împotriva democrației*, Cluj, Editura Idea Design& Print, 2012.

⁹ David Estlund, *op. cit.*

¹⁰ G. M. Tamás, „Postscript la multiculturalism”, în *CriticAtac*, 26 august 2011, <http://www.criticatac.ro/9493/postscript-la-multiculturalism/>

*Două concepții complinitoare:
republicanismul constituțional și cel civic*

Incursiunea exegetică de față își fundamentează argumentația pe susținerea ideii că suntem plasați între unghiurile complementare ale concepției referitoare la *republicanism*: unul *constituțional* — axat pe aspectele instituționale și anti-monarhice — și altul *civic*, marcat de suma valorilor care definesc (în fond) politicile republicane.

O astfel de distincție ar viza, pe de o parte, aplecarea asupra aspectelor instituționale și antimonarhice, iar, pe de altă parte ar urmări, accentul pus pe virtuțile necesare politicilor republicane, cu mențiunea că „discursul republican” rămâne, în principal, preocupat de problemele instituționale și de *valorile soft* ale legilor guvernării¹¹.

Pe urmele binecunoscute ale taxinomieii politice a lui Montesquieu ar putea intra în discuție trei forme de guvernare: republicană, monarhică și despotică; ceea ce ne interesează pe noi fiind sublinierea faptului conform căruia *guvernarea republicană este cea în care întreg poporul, sau măcar o parte a acestuia, deține puterea supremă*¹².

Potrivit „baron-ului de la Brède”, Charles de Secondat Montesquieu, guvernul unei democrații (bazat pe principiul „virtuții”) nu poate să fie republican decât atunci când natura guvernului republican democratic mizează pe faptul că poporul beneficiază de putere supremă.

„Educația”, ca segment axial în cadrul guvernului republican, ar avea misia de a reinvesti sensul clasic al *virtuții* cu acela de „dragoste față de legi”. Pentru că, perspectiva montesquieu-iană se conturează în funcție de parcurgerea treptelor spre acceptare irenică a valorilor democratice. Deducția lui Montesquieu se bazează pe faptul că, într-o democrație, „iubirea pentru republică” nu este altceva decât o formă a „iubirii pentru democrație” care, la rândul ei, este o variantă a „iubirii pentru egalitate” asumată ca formă echilibrată a „iubirii față de cumpătare”.

Sinonimă vizual unui „corp mort” (și, evident, inadecvată vremurilor marcate de o febrilă activitate productivă și comercială cum este cea din zorii modernității europene), republica democratică rămâne marca statelor mici („stupine”) pe considerentul că, într-o republică mică, binele este unanim-apreciat, fiind cunoscut mai aproape de fiecare cetățean iar abuzurile mai puțin răspândite și, ca urmare, mai ușor de preîntâmpinat. Pe când, într-o republică mare, paradoxal, deși există mari bogății, predomină, ponderal, o mai mică „moderație în spirit”.

Curios este faptul că, deși se pronunța în favoarea monarhiei constituționale de tip liberal, Montesquieu va lansa ipoteza unui regim republican de tip democratic, fondat pe virtute și reglementat de o „egalizare” ce nu se dorește a fi una extremă.

În cadrul raportului politic dintre cetățean și guvern, republica democratică devine, politic vorbind, o posibilă alternativă la guvernare. O atare clivare între

¹¹ P. Zagaron, „Republicanism”, în *British Journal for the History of Philosophy*, II (4), 2003.

¹² Montesquieu, *Despre Spiritul Legilor*, Vol. I, București, Ed. Științifică, 1964.

monarhia absolută și monarhia constituțională sau, mai în adâncime, între sistemul monarhic și sistemul republican va evidenția contrapunerea republicii democratice vechiului regim și va oferi gândirii europene accesul nemediat la binefacerile unui limbaj politic constituțional¹³.

Să nu uităm, în acest sens, vărsarea termenului de „democrație” în retortele conceptului de „republique”, cu precizarea *Encyclopediei Franceze*, potrivit căreia, republica (im)pune prezența democrației atunci când, în republică, poporul, „en corps”, deține puterea suverană.

Pe urmele *Declarației* din 1789 și ale *Constituției Americane* distincția teoretică între/dintre un guvern monarhic constituțional și un guvern republican democratic va fi marcată, în practică, de diferența socială dintre „guvernul restrâns” la casta înstărită și „guvernul deschis” cu acces liber oferit tuturor categoriilor — exemplul american demonstrând că republica ar putea obține consensul tuturor claselor.

Așa se explică și faptul că pentru un Babeuf, republica trebuia să fie guvernată de cetățenii egali în drepturi civile, mizându-se pe o structură politică în care contractul social să fie întemeiat pe șansa la egalitate a condițiilor de viață. O atare experiență a republicilor născute sub egida modelului francez a marcat (mai cu seamă în „cluburile” belgiene, renane, olandeze, italiene sau în cele elvețiene) dezbateri aprinse cu privire la democrație ca formă de guvernământ.

În concluzie, problema „libertăților” — personale și politice —, ca parte necesară a statutului de membru al comunității, devine o constantă interogativă cu mult mai veche decât răspunsul oferit acesteia de către liberalism. Dintr-o astfel de perspectivă, *libertatea* s-ar suprapune (co)participării, aceasta într-un sistem de auto-guvernare, marcat de interesul sporit asupra „bunului comun”, depășind înțelegerea uniangulară a republicanismului ca prezență/absență a monarhiei.

Astfel, potrivit lui Iseult Honohan¹⁴, politicile de factură republicană s-ar adresa cetățenilor interdependenți care, deliberând, realizează „bunul comun” în interiorul unei comunități politice, ceea ce conduce la ipoteza că atari politici sunt orientate în defavoarea intereselor strict individuale. Problema „bunului comun” plasează republicanismul departe de teoriile neutralist-liberale ce exclud din interiorul acesteia categoria valorii și separă viața social-economică de politic.

Arhitectura unei construcții politice separate de comunitate devine locul de divergență al teoriilor republicane și al celor comunitariene care acceptă politicul drept expresie a valorilor pre-politice împărtășite comunității.

Să nu uităm că, pentru Jean Jacques Rousseau¹⁵ „cetățeanul virtuos” nu poate fi plasat decât în interiorul unei „constitution d’un gouvernement”, menit a menține ordinea și predispus a-i asigura accesul nemijlocit la „fericirea comună”.

Merită a fi subliniat și faptul că, prin republică, J. J. Rousseau desemnează orice stat condus de legi în care „lucrul public” reprezintă „ceva”. Alegație potrivit căreia orice guvern legitim fiind republican, republica va fi aceea ce va re-

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Iseult Honohan, *Civic Republicanism (Problems of Philosophy)*, Taylor & Francis e-Library, 2003.

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, București, Editura Științifică, 1958.

prezenta și gira acel guvern instituit prin și condus de către „voința generală“, ca formă de guvern subordonată suveranității statului.

Defalcării aristotelice a formelor de guvernământ fondate pe baza „principiului cantitativ“, Montesquieu îi va opune o împărțire fondată pe „principiul calitativ“, subliniind că nu este atât de important să știi dacă puterea se află în mâinile unei singure persoane (monarhia), ale celor privilegiați (aristocrația), ori ale tuturor (democrația), ceea ce interesează, mai curând, fiind modul în care o atare putere este exercitată și exersată de către guvern.

Ipoteza este una deductiv-previzibilă, în sensul că, dacă într-o republică, poporul este cel ce beneficiază de puterea supremă, înseamnă că suntem în prezența unei democrații.

După cum se știe, modelul de „republică aristocratică“ rămâne Veneția, iar cel de „guvernare republicană“, Atena și Roma, pe considerentul că, în aceste polisuri, „poporul alege, de-o manieră admirabilă, pe cei în mâna cărora trebuie să încredințeze o parte a propriei autorități“.

Iar dacă cineva se îndoiește de capacitățile naturale ale poporului, este invitat să arunce o privire la acea continuă succesiune de opțiuni surprinzătoare făcute de către atenieni și de către romani, ce nu pot fi în niciun caz atribuite întâmplării.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ (SELECTIV):

- Brugger, Bill, *Republican Theory in Political Thought: Virtuous or Virtual?*, St. Martin's Press, 1999;
- Castiglione, Dario, „Republicanism and its Legacy“, *European Journal of Political Theory*, 2005, pp. 453–65;
- Haakonssen, Knud, „Republicanism“ în Robert E. Goodin and Philip Pettit. (eds.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Oxford, Blackwell, 1995;
- Hassing, R. F., A. M. Hassing, *Problemele republicanismului democratic*, Cluj, Editura Apostrof, 1994;
- Honohan, Iseult, *Civic Republicanism (Problems of Philosophy)*, London and New York, Routledge, 2002;
- Laborde Cecile (Editor), John Maynor (Editor), *Republicanism and Political Theory*, Oxford, Blackwell, 2008;
- Manolache, Viorella, „Între ezitare și reformă: Proiectul românesc al unei noi republici“, în *Sfera Politicii*, vol XX, nr. 1 (167), ian-febr. 2012, pp. 28-35;
- Pettit, Philip, *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*, Oxford, Clarendon Press, 1997;
- Raz, J., *The Morality of Freedom*, Oxford, Clarendon Press, 1986;
- Ranciére, Jacques, *Ūra împotriva democrației*, Cluj, Editura Idea Design& Print, 2012;
- Shalhope, Robert E., „Toward a Republican Synthesis“, *William and Mary Quarterly*, 29 (Jan. 1972), pp. 49-80;
- Sunstein, C., „Beyond the Republican Revival“, în *Yale Law Journal*, 97, 1988;
- Tamás, G. M., *Idola tribus*, Cluj, Editura Dacia, 2001;
- Van Gelderen, Martin, Quentin Skinner, *Republicanism: A Shared European Heritage*, vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 2002;
- Zagaron, P., „Republicanism“ în *British Journal for the History of Philosophy*, II (4), 2003.